Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.Ε.Π.ΕΚ.), 6ο Πανελλήνιο Συνέδριο, 5-7 Οκτωβρίου 2012

Τίτλος εισήγησης («ΤΟ ΠΟΤΑΜΙ», του Αντώνη Σαμαράκη Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Γ΄ Λυκείου)

Ευστάθιος Φανιάδης, *Εκπαιδευτικός ΠΕ02*
Παπά Μόνικα, *Δρ., Εκπαιδευτικός ΠΕ70*

Αρχικά γίνεται η παρουσίαση του διηγήματος με ανάγνωση από τον καθηγητή του τμήματος και ακολουθεί η γραμματολογική ένταξή του. Στη συνέχεια ζητείται από τους μαθητές η νοηματική απόδοση και ο χωρισμός του κειμένου σε ενότητες για τις οποίες ζητούνται και πλαγιότιτλοι. Θεωρείται απαραίτητο να δοθούν στοιχεία τεχνικής όσον αφορά την αφηγηματολογία. Έπεται η ερμηνεία του κειμένου, με παράλληλη συνεκτίμηση μορφής και περιεχομένου. Εντοπίζονται οι λέξεις-κλειδιά (Διαταγή - Ποτάμι - Όνειρο - Παραβίαση της διαταγής). Χωρίζεται το τμήμα σε 4 ομάδες των 6 ατόμων και η καθεμιά αναλαμβάνει να «ξεκλειδώσει» τα μυστικά των λέξεων-κλειδιών. Αφού ολοκληρωθεί η παραπάνω διαδικασία, ζητούνται προτάσεις για τους συμβολισμούς που υπάρχουν στο διήγημα και το τμήμα οδηγείται σε συμπεράσματα. Καλό θα ήταν στο τέλος να δοθεί ένα παράλληλο κείμενο και να συζητηθούν οι ομοιότητεςκαιοιδιαφορέςτωνδύο.

Σαμαράκης, Ζητείται ελπίς, Το ποτάμι

1. Εισαγωγή

Μέθοδος: Ομαδοσυνεργατική - Ερμηνευτική
Πορεία: Ανάλυση - Σύνθεση
Μορφή: Διαλογική

Διδακτικοί στόχοι:[1]

α) Να έρθουν οι μαθητές σε επαφή με το συγγραφικό έργο του Αντώνη Σαμαράκη, του πεζογράφου που ανανέωσε το ελληνικό

[1]- Νεραντζής Ιωάν., «Διδακτική προσέγγιση του διηγήματος του Αντώνη Σαμαράκη, «ΤΟ ΠΟΤΑΜΙ», περιοδ. ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, τχ. 35, Ιούλ..-Αυγ. 1987, σ. 93-103.

- Νεραντζής Ιωάννης, «Διδακτική του διηγήματος του Αντώνη Σαμαράκη «Το ποτάμι», στο ΚΕΙΜΕΝΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ-ΛΥΚΕΙΟΥ: ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ, τόμος 4ος: Ποίηση, (ΥΠΕΠΘ, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 1999), σσ. 119-126

διήγημα με το ανεπιτήδευτο ύφος του, το λιτό λόγο του και τον ξεχωριστό τρόπο που εκφράζεται.

β) Να νοιώσουν οι μαθητές με τη βοήθεια του αντιπολεμικού περιεχόμενου του διηγήματος το κακό που «σπέρνει» στις ψυχές των ανθρώπων ο πόλεμος και το βαθύ ανθρωπισμό του Αντώνη Σαμαράκη. Να καταλάβουν ότι στον πόλεμο σκοτώνονται συνάνθρωποι, ότι ο πόλεμος είναι σαν κατάρα της ανθρωπότητας που σκοτώνει. Τέλος, να συνειδητοποιήσουν ότι οι άνθρωποι έχουν πιο πολλά κοινά που τους ταυτίζουν, φτάνει να απεκδυθούν στολές, εθνόσημα και τον κάθε λογής εθνικισμό.

γ) Να προβληματιστούν με το τέλος που έδωσε ο συγγραφέας στην ιστορία του και να γίνει αυτό αφετηρία συζήτησης.

2. Μεθοδολογία Έρευνας

1. **Ανάγνωση του κειμένου**: Αντώνης Σαμαράκης: Τοποτάμι[2]

«Η διαταγή ήτανε ξεκάθαρη: Απαγορεύεται το μπάνιο στο ποτάμι, ακόμα και να πλησιάζει κανένας σε απόσταση λιγότερο από διακόσια μέτρα. Δε χώραγε λοιπόν καμιά παρανόηση. Όποιος την παρέβαινε τη διαταγή, θα πέρναγε στρατοδικείο.

Τους τη διάβασε τις προάλλες ο ίδιος ο ταγματάρχης. Διέταξε γενική συγκέντρωση, όλο το τάγμα, και τους τη διάβασε. Διαταγή της Μεραρχίας! Δεν ήτανε παίξε γέλασε.

Είχανε κάπου τρεις βδομάδες που είχαν αράξει δώθε από το ποτάμι. Κείθε από το ποτάμι ήταν ο εχθρός, οι Άλλοι όπως τους λέγανε πολλοί.

Τρεις βδομάδες απραξία. Σίγουρα δε θα βάσταγε πολύ τούτη η κατάσταση, για την ώρα όμως επικρατούσε ησυχία.

Και στις δυο όχθες του ποταμού, σε μεγάλο βάθος, ήτανε δάσος. Πυκνό δάσος. Μες το δάσος είχανε στρατοπεδεύσει και οι μεν και οι δε.

[2] Αντώνη Σαμαράκη, ΖΕΙΤΕΙΤΑΙ ΕΛΠΙΣ, Διηγήματα, 22η έκδοσις, Εκδόσεις Ελευθερουδάκη, σσ. 21 - 25

Οι πληροφορίες τους ήτανε πως οι Άλλοι είχανε δυο τάγματα εκεί. Ωστόσο, δεν επιχειρούσαν επίθεση, ποιός ξέρει τι λογαριάζανε να κάνουν. Στο μεταξύ, τα φυλάκια, και από τις δυο μεριές, ήταν εδώ κι εκεί κρυμμένα στο δάσος, έτοιμα για πάν ενδεχόμενο.

Τρεις βδομάδες! Πως είχανε περάσει τρεις βδομάδες! Δε θυμόντουσαν σ' αυτόν τον πόλεμο που είχε αρχίσει εδώ και δυόμισι περίπου χρόνια , άλλο τέτοιο διάλειμμα σαν και τούτο.

Όταν φτάσανε στο ποτάμι, έκανε ακόμα κρύο. Εδώ και μερικές μέρες, ο καιρός είχε στρώσει. Άνοιξη πια!

Ο πρώτος που γλίστρησε κατά το ποτάμι ήτανε ο λοχίας. Γλίστρησε ένα πρωινό και βούτηξε. Λίγο αργότερα σύρθηκε ως τους δικούς του, με δυο σφαίρες στο πλευρό. Δεν έζησε πολλές ώρες.

Την άλλη μέρα, δυο φαντάροι τραβήξανε για κει. Δεν τους ξαναείδε πια κανένας. Ακούσανε μόνο πυροβολισμούς, και μετά σιωπή.

Τότε βγήκε η διαταγή της Μεραρχίας.

Ήτανε ωστόσο μεγάλος πειρασμός το ποτάμι. Τ' ακούγανε που κυλούσε τα νερά του και το λαχταρούσανε. Αυτά τα δυόμισι χρόνια, τους είχε φάει η βρώμα. Είχανε ξεσυνηθίσει ένα σωρό χαρές. Και να, τώρα, που είχε βρεθεί στο δρόμο τους αυτό το ποτάμι. Αλλά η διαταγή της Μεραρχίας...

Στο διάολο η διαταγή της Μεραρχίας! είπε μεσ' από τα δόντια του εκείνη τη νύχτα.

Γύριζε και ξαναγύριζε και ησυχία δεν είχε, Το ποτάμι ακουγότανε πέρα και δεν τον άφηνε να ησυχάσει.

Θα πήγαινε την άλλη μέρα, θα πήγαινε οπωσδήποτε. Στο διάολο η διαταγή της Μεραρχίας!

Οι άλλοι φαντάροι κοιμόντουσαν. Τέλος τον πήρε κι αυτόν ο ύπνος. Είδε ένα όνειρο, έναν εφιάλτη. Στην αρχή, το είδε όπως ήτανε: ποτάμι. Ήτανε μπροστά του αυτό το ποτάμι και τον περίμενε. Και αυτός γυμνός στην όχθη, δεν έπεφτε μέσα. Σαν να τον βάσταγε ένα αόρατο χέρι. Ύστερα το ποτάμι μεταμορφώθηκε σε γυναίκα. Μια νέα γυναίκα, μελαχρινή, με σφιχτοδεμένο κορμί.

Γυμνή, ξαπλωμένη στο γρασίδι, τον περίμενε. Και αυτός , γυμνός μπροστά της, δεν έπεφτε πάνω της. Σαν να τον βάσταγε ένα αόρατο χέρι. Ξύπνησε βαλαντωμένος, δεν είχε ακόμα φέξει...

Φθάνοντας στην όχθη, στάθηκε και το κοίταξε. Το ποτάμι! Ώστε υπήρχε λοιπόν αυτό το ποτάμι; Ώρες ώρες, συλλογιζότανε μήπως δεν υπήρχε στ' αλήθεια. Μήπως ήτανε μια φαντασία τους, μια ομαδική ψευδαίσθηση.

Είχε βρει μια ευκαιρία και τράβηξε κατά το ποτάμι. Το πρωινό ήτανε θαύμα! Αν ήτανε τυχερός και δεν τον παίρνανε μυρουδιά... Να πρόφταινε να βουτήξει στο ποτάμι, να μπει στα νερά του, τα παρακάτω δεν τον νοιάζανε.

Σ' ένα δέντρο, στην όχθη, άφησε τα ρούχα του, και όρθιο πάνω στον κορμό, το τουφέκι του. Έριξε δυο τελευταίες ματιές, μια πίσω του, μην ήτανε κανένας από τους δικούς του, και μια στην αντίπερα όχθη, μην ήτανε κανένας από τους Άλλους. Και μπήκε στο νερό.

Από τη στιγμή που το σώμα του, ολόγυμνο, μπήκε στο νερό, τούτο το σώμα που δυόμισι χρόνια βασανιζότανε, που δυο τραύματα το είχανε ως τώρα σημαδεύσει, από τη στιγμή αυτή ένοιωσε άλλος άνθρωπος. Σαν να πέρασε ένα χέρι μ' ένα σφουγγάρι μέσα του και να τα 'σβησε αυτά τα δυόμισι χρόνια.

Κολυμπούσε πότε μπρούμυτα, πότε ανάσκελα. Αφηνότανε να τον πηγαίνει το ρεύμα. Έκανε και μακροβούτια...

Ήταν ένα παιδί τώρα αυτός ο φαντάρος, που δεν ήτανε παρά εικοσιτριών χρονών κι όμως τα δυόμισι τελευταία χρόνια είχαν αφήσει βαθειά ίχνη μέσα του.

Δεξιά κι αριστερά, και στις δυο όχθες, φτερουγίζανε πουλιά, τον χαιρετούσανε περνώντας πότε πότε από πάνω του.

Μπροστά του, πήγαινε τώρα ένα κλαδί που το έσερνε το ρεύμα. Βάλθηκε να το φτάσει μ' ένα μονάχα μακροβούτι. Και τα κατάφερε, Βγήκε από το νερό ακριβώς δίπλα στο κλαδί. Ένοιωσε μια χαρά! Αλλά την ίδια στιγμή είδε ένα κεφάλι μπροστά του, κάπου τριάντα μέτρα μακριά.

Σταμάτησε και προσπάθησε να δει καλύτερα.

Και εκείνος που κολυμπούσε εκεί τον είχε δει, είχε σταματήσει κι αυτός. Κοιτάζονταν.

Ξανάγινε αμέσως αυτός που ήτανε και πρωτύτερα: ένας φαντάρος που είχε κιόλας δυόμισι χρόνια πόλεμο, που είχε έναν πολεμικό σταυρό, που είχε αφήσει το τουφέκι του στο δέντρο.

Δεν μπορούσε να καταλάβει αν αυτός αντίκρυ του ήτανε από τους δικούς του η από τους Άλλους. Πώς να το καταλάβει; Ένα κεφάλι έβλεπε μονάχα. Μπορούσε να ’ναι ένας από τους δικούς του. Μπορούσε νάναι ένας από τους Άλλους.

Για μερικά λεπτά, και οι δυο τους στέκονταν ακίνητοι στα νερά. Τη σιωπή διέκοψε ένα φτάρνισμα. Ήταν αυτός που φταρνίστηκε, και κατά τη συνήθειά του βλαστήμησε δυνατά. Τότε εκείνος αντίκρυ του άρχισε να κολυμπάει γρήγορα προς την αντίπερα όχθη. Κι αυτός όμως δεν έχασε καιρό. Κολύμπησε προς την όχθη του μ’ όλη του τη δύναμη. Βγήκε πρώτος. Έτρεξε στο δέντρο που είχε αφήσει το τουφέκι του, το άρπαξε. Ο Άλλος ό,τι έβγαινε από το νερό. Έτρεξε τώρα κι εκείνος να πάρει το τουφέκι του.

Σήκωσε το τουφέκι του αυτός, σημάδεψε. Του ήτανε πάρα πολύ εύκολο να του φυτέψει μια σφαίρα στο κεφάλι. Ο Άλλος ήτανε σπουδαίος στόχος έτσι καθώς έτρεχε ολόγυμνος, κάπου είκοσι μονάχα μέτρα μακριά.

Όχι, δεν τράβηξε τη σκανδάλη. Ο Άλλος ήταν εκεί, γυμνός όπως είχε έρθει στον κόσμο. Κι αυτός ήταν εδώ, γυμνός όπως είχε έρθει στον κόσμο.

Δεν μπορούσε να τραβήξει. Ήτανε και οι δυο γυμνοί. Δυο άνθρωποι γυμνοί. Γυμνοί από ρούχα. Γυμνοί από ονόματα. Γυμνοί από εθνικότητα. Γυμνοί από τον χακί εαυτό τους.

Δεν μπορούσε να τραβήξει. Το ποτάμι δεν τους χώριζε τώρα, αντίθετα τους ένωνε.

Δεν μπορούσε να τραβήξει. Ο Άλλος είχε γίνει ένας άλλος άνθρωπος τώρα, χωρίς άλφα κεφαλαίο, τίποτα λιγότερο, τίποτα περισσότερο.

Χαμήλωσε το τουφέκι του. Χαμήλωσε το κεφάλι του. Και δεν είδε τίποτα ως το τέλος, πρόφτασε να δει μονάχα κάτι πουλιά που φτερουγίσανε τρομαγμένα σαν έπεσε από την αντικρινή όχθη η

τουφεκιά, κι αυτός, γονάτισε πρώτα, ύστερα έπεσε με το πρόσωπο στο χώμα.»

2. Μετά την ανάγνωση του διηγήματος από τον καθηγητή - το θεωρούμε τελείως απαραίτητο να διαβάζει ο καθηγητής το κείμενο, αφού έχει προετοιμαστεί πολύ καλά, για να αποδώσει με τον επιτονισμό των λέξεων-φράσεων το πνεύμα του συγγραφέα, για να το προσλάβουν καλύτερα ο μαθητές - ακολουθεί η γραμματολογική ένταξή του στην εποχή που γράφτηκε.

Γραμματολογική ένταξη

Το διήγημα «ΤΟ ΠΟΤΑΜΙ» - διήγημα φανταστικό ή πλαστό με μοντέρνα στοιχεία - είναι το τρίτο από τα δώδεκα διηγήματα της συλλογής ΖΗΤΕΙΤΑΙ ΕΛΠΙΣ - η πρώτη λογοτεχνική δημιουργία του Α. Σαμαράκη - που πρωτοεκδόθηκε το 1954 με αλλεπάλληλες έκτοτε εκδόσεις. Το 1986 κυκλοφόρησε η 27η έκδοση από τις εκδόσεις Ελευθερουδάκη.

Πρώτος που διέκρινε το αφηγηματικό ταλέντο του Αντώνη Σαμαράκη για τη συλλογή Ζητείται Ελπίς ήταν ο Ευάγγ. Παπανούτσος Γράφει χαρακτηριστικά[3]: «Τα διηγήματα της συλλογής Ζητείται ελπίς είναι χωρίς περιττές διακοσμήσεις, αλλά με λίγα και κοφτά λόγια, παραστατικά, δραματικά. Ο κόσμος του, ο ψυχικός του κόσμος, κερδίζει τον αναγνώστη και εγγράφεται βαθιά στη συγκίνησή μας. Είναι ένας κόσμος ταραγμένος από τις δεινές αντινομίες του καιρού μας, βασανισμένος, αμήχανος, αλλά γεμάτος ευγένεια και τρυφερότητα, και διαποτισμένος από κείνη την ήρεμη, την αγιασμένη ανθρωπιά, που και μέσα στην απόγνωσή της αγαπά και σέβεται τον άνθρωπο, αποστρέφεται και μισεί την προστυχιά, την υποκρισία και το ψεύδος».

Για τη λογοτεχνική αξία και το «περιεχόμενο της ίδιας, επίσης, συλλογής, ο Α. Καραντώνης σημειώνει τα εξής: «Αν και το περιεχόμενο όλων των διηγημάτων είναι μια σειρά από σύντομες

[3] Στην εφημερίδα *ΤΟ ΒΗΜΑ*, της 30-9-1954, επιφυλλίδα του Ευάγγ. Παπανούτσου με τίτλο: «Ένας διηγηματογράφος».

διαδικασίες ατομικών περιπτώσεων, που όλες μαζί κατατείνουν στην απόδειξη πως η Ελπίδα εγκατέλειψε τούτο τον σημερινό μας κόσμο, στα διηγήματα αυτά, που τη λιτότητά τους και τη συνοπτικότητά τους δεν την ξεπέρασαν τα κατοπινά, που όμως είναι ευρύτερα, μεστότερα, οξύτερα και πιο παραλόγως πρωτότυπα, στα διηγήματα αυτά ο Σαμαράκης διατηρεί ακόμα κάποιες επαφές με την ποίηση, με τον συναισθηματισμό και με την απλή και δυνατή ανθρώπινη συγκίνηση.

Ο Πεζογράφος Α. Σαμαράκης: Θέματα, Βασικά Γνωρίσματα

Ο Αντώνης Σαμαράκης ανανέωσε την πεζογραφία στην Ελλάδα κατεξοχήν λόγω ουσίας των θεμάτων με τα οποία εξωτερίκευσε τον προβληματισμό του για τα τεκταινόμενα αλλά και του περιεχομένου των διηγημάτων του.

Ο πόλεμος, η εξαθλίωση, η υποκρισία της κοινωνίας, η ανεργία και κυρίως η διάψευση της ελπίδας των ατόμων αλλά και της ανθρωπότητας γενικά να ζήσουν ελεύθερα, ειρηνικά και χωρίς αδικίες αποτελούν τα κεντρικά θέματα της πεζογραφίας του. Νοιώθει έλεος και οίκτο για τους συνανθρώπους του που αδικούνται και αγανακτεί για τα όποια δεινά τους βρίσκουν. Τα κείμενά του κριτικάρουν εμμέσως τους συγχρόνους του, καταδικάζουν την υποκρισία, το ψέμα και το άδικο και αποπνέουν ένα κράμα όπου ενυπάρχουν ταυτόχρονα ελπίδα και πεσιμισμός, ειρωνεία και τραγικότητα. Η κριτική του είναι η ουσιαστική κριτική ενός ανθρώπου-δημιουργού που σκέφθηκε, παρατήρησε τα κοινωνικά και τα πολιτικά προβλήματα των ημερών του και κατέληξε σε σταθερά συμπεράσματα.

Με το Αρνούμαι, το Σήμα κινδύνου και το Ζητείται ελπίς ο συγγραφέας υπερασπίζεται τα ανθρώπινα δικαιώματα, θίγει μέσω της ειρωνείας και του σαρκασμού τα όσα βιώνει αυτός και οι σύγχρονοί του και καταλήγει να βροντοφωνάζει διαμαρτυρόμενος

για τα παράλογα που συμβαίνουν. Αναζητά την επικοινωνία, προβάλλει την αλληλεγγύη.

«Τρία είναι τα βασικά γνωρίσματα[4] της αφηγηματικής πεζογραφίας του Αντώνη Σαμαράκη· πρώτο: έκφραση της αγωνίας του σύγχρονου κόσμου, της πίκρας και της ανικανοποίησης του ηθικά ευαίσθητου ανθρώπου της εποχής μας· δεύτερο: ευρηματικές ικανότητες που κρατούν αδιάπτωτο το ενδιαφέρον του αναγνώστη· τρίτο: απλή και άμεση διατύπωση, πυκνή και ουσιαστική, που αποφεύγει τον ανθισμένο λόγο και τις «φιλολογικές» επιτηδεύσεις. Για το πρώτο γνώρισμα είπα ήδη αρκετά. Σχετικά με το δεύτερο, θα ήθελα να σημειώσω πως τα επιτυχημένα ευρήματα του συγγραφέα δεν αναφέρονται μόνο στη σύλληψη του μύθου, αλλά και στην εξέλιξή του και στις τροπές της αφήγησης και στις τύχες των προσώπων. Εδώ ο Αντώνης Σαμαράκης αξιοποίησε την πείρα του από το αστυνομικό μυθιστόρημα: ο αναγνώστης του δε γνωρίζει ούτε μπορεί να προβλέψει ποτέ τι θα συμβεί παρακάτω, ποιο θα είναι το τέλος της ιστορίας. Τα διηγήματά του αρχίζουν ομαλά, η αφήγηση παίρνει την κατεύθυνσή της, και ο αναγνώστης σχηματίζει μια ορισμένη εντύπωση για την εξέλιξη του μύθου· αλλά ξαφνικά, κάπου στη μέση της ιστορίας, σημειώνεται μια απότομη στροφή: έρχεται η έκπληξη, το απρόοπτο, το εύρημα, να τα αλλάξει όλα και να αποκαλύψει το μήνυμα του συγγραφέα. Υπάρχει πρωτοτυπία στη συγκρότηση των διηγημάτων του Αντώνη Σαμαράκη. Ωστόσο η πρωτοτυπία εδώ δεν είναι απλή δεξιοτεχνία· δεν αποτελεί μορφικό ή τεχνικό μόνο γνώρισμα, παγίδα δηλαδή για το ενδιαφέρον του αναγνώστη, αλλά και ουσιαστικό: αναδεικνύει την άποψη του συγγραφέα και το απώτερο νόημα του

[4] Απόστολος Σαχίνης, «Αντώνης Σαμαράκης»: Ιδ ., Νέοι Πεζογράφοι: Είκοσι Χρόνια Νεοελληνικής Πεζογραφίας, 1945-1965, Αθ.: Βιβλ. της «Εστίας», 1965, σσ. 193-204: 193-196, 203-204.

διηγήματος. Δεν είναι καθόλου τυχαίο πως τρία από τα ωραιότερα διηγήματα του Αντώνη Σαμαράκη, η «Οδός Ταχυδρομείου», η «Ζούγκλα» και το «Αρνούμαι», προσφέρουν τα καλύτερα παραδείγματα επιτυχημένης χρήσης ευρημάτων και αριστοτεχνικής διάρθρωσης της πλοκής. Στο σημείο αυτό θα μπορούσε να αναφερθεί, ως μειονέκτημα, πως καμιά φορά τα διηγήματα του Αντώνη Σαμαράκη, με τα πολλά αποσιωπητικά και τις πολλές επαναλήψεις λέξεων και φράσεων, φαίνονται να έχουν κάτι το σχηματικό και το κατασκευασμένο. Σχετικά με το τρίτο γνώρισμα, σημειώνω πως ο συγγραφέας χτυπά κατευθείαν στο στόχο του: λέει δηλαδή άμεσα και απερίφραστα ό,τι θέλει να πει, χωρίς να προσπαθεί να μας εντυπωσιάσει με αδικαίωτες ωραιολογίες. Απλά και λιτά, με βραχυλογία, με σύντομες και κοφτές φράσεις, με αστόλιστη και απέριττη γραφή και χωρίς διακοσμήσεις περίτεχνου ύφους, ο Αντώνης Σαμαράκης δίνει αφιλάρεσκη, ακαλλώπιστη και ουσιαστική αφηγηματική πεζογραφία, η οποία μας συγκινεί βαθύτατα.

[...] χωρίς επιτήδευση ή άσκοπη καλλιγραφία, εκφράζει την απογοήτευση, την πίκρα και την μοναξιά της εποχής μας σε ωραιότατες και πρωτότυπες σελίδες

[...]. Η τέχνη του είναι τέχνη σύγχρονη- η πεζογραφία του, πεζογραφία σύγχρονη.»

Σ’ όλα τα διηγήματα οι ήρωες, πρόσωπα ασήμαντα και τραγικά που υφίστανται κοινωνικούς καταναγκασμούς, αναζητούν με όλους τους τρόπους κάποια ελπίδας. Οι εικόνες των διηγημάτων είναι καθημερινές. Ο Σαμαράκης χρησιμοποιεί το ρήμα, τη χρήση του επιθετικού προσδιορισμού την αποφεύγει, ενώ με τη με μέτρο χρήση της μεταφοράς δημιουργεί ένα ύφος άμεσο, καθημερινό, απλό και κυριολεκτικό.

Για να συμπληρώσει ο Edwin Jahiel: «Σε όλα τα έργα του, ο Σαμαράκης έρχεται και καταγγέλλει ποιο είναι το σήμερα και προειδοποιεί τι θα είναι το αύριο. Για τον Σαμαράκη, ο μεταπολεμικός κόσμος είναι «γεμάτος ιδεολογίες, αλλά γυμνός από ιδανικά», στον μεταπολεμικό κόσμο κυριαρχούν δυο βασικοί φόβοι, «ο φόβος του πολέμου και ο φόβος της πείνας, που τελικό αποτέλεσμα έχουν να προδίνουμε την ελευθερία, την ανάγκη για ελευθερία που μας είναι έμφυτη». Τα έργα του Σαμαράκη συγκινούν βαθιά και είναι αποκαλυπτικά γιατί η συγγραφική του τέχνη έχει ως υποδομή την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και ακεραιότητα»[5].

Για το Αντώνη Σαμαράκη οι μαθητές μπορούν επίσης να βρουν πληροφορίες στους παρακάτω δεσμούς:
http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=462&t=331,
http://www.biblionet.gr/author/1624,
http://www.biblionet.gr/main.asp?page=results&person=x&person_id=1624
http://www.peri-grafis.com/ergo.php?id=1311

Βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της αφηγηματικής τέχνης του Αντώνη Σαμαράκη:

1. Λιτή γλώσσα, απλή και ουσιαστική διατύπωση χωρίς επιτηδεύσεις.

2. Οι «δυνατές» εικόνες που εναλλάσσονται με καταστάσεις διατυπωμένες σε μικρές περιόδους λόγου ή με ασύνδετα σχήματα.

3. Ολοκληρωτική - σχεδόν - έλλειψη επιθέτων.

[5] Το απόσπασμα είναι παρμένο από το οπισθόφυλλο της 22ης έκδοσης της συλλογής Ζητείται Ελπίς, εκδ. Ελευθερουδάκη, 1986, όπου σημειώνεται ότι ο Edwin Jahiel είναι καθηγητής της Συγκριτικής Λογοτεχνίας στο Πανεπιστήμιο του Ιλλινόϊς, και ότι το απόσπασμα είναι από ένα δοκίμιό του για το έργο του Σαμαράκη με τίτλο «Μυθιστορήματα και διηγήματα σαν σενάρια», δημοσιευμένο στην αμερικανική επιθεώρηση της παγκόσμιας λογοτεχνίας, Books Abroad. Τα ανάλογα επαναλαμβάνει και στο δοκίμιό του «Ο κινηματογραφικός κόσμος του Αντώνη Σαμαράκη» δημοσιευμένο στο «αφιέρωμα» στο Σαμαράκη της λογοτεχνικής επιθεώρησης της Νέας Υόρκης The Charioteer.

4. Ο «λαχανιαστός» ρυθμός εξέλιξης των ιστοριών του.

5. Η τάση του να «ξεγυμνώνει» την αλήθεια με τη χρήση ειρωνείας και σαρκασμού.

6. Ο συμβολικός, «παραβολικός», τρόπος με τον οποίο μας μυεί στον προβληματισμό του.

7. Η ιδιαιτερότητα στη σύλληψη του μύθου, στην εξέλιξή και στις τροπές της αφήγησης όπως επίσης και στο πού θα οδηγηθούν τα πρόσωπά του.

8. Καθολική ισχύς των ιδεών του.

9. Κινηματογραφική απόδοση.

3.**Νοηματική απόδοση**

Στις δυο όχθες ενός ποταμού έχουν στρατοπεδεύσει οι αντίπαλοι στρατοί που για δυόμισι ολόκληρα χρόνια πολεμούσαν μεταξύ τους. Όμως, τις τρεις τελευταίες εβδομάδες μένουν άπραγοι, ακούγοντας τα νερά του ποταμού ανοιξιάτικα να κυλούν ανάμεσά τους, αλλά χωρίς να μπορούν να πλησιάσουν σ' αυτό. Τρεις που θέλησαν να το πλησιάσουν, για να πλυθούν στα καθαρά νερά του, σκοτώθηκαν. Γι' αυτό και εκδόθηκε διαταγή από το διοικητή της μεραρχίας να μην πλησιάσει κανείς το ποτάμι σε απόσταση μικρότερη από διακόσια μέτρα. Ο ήρωας του διηγήματος, όμως, αποφάσισε, παρά τη διαταγή, να πάει στο ποτάμι για να απολαύσει ένα μπάνιο. Μάλιστα το βράδυ στ' όνειρό του βλέπει τον εαυτό του γυμνό να στέκεται δίπλα στην όχθη του ποταμού, που μεταμορφώθηκε σε μια όμορφη γυναίκα που τον περίμενε γυμνή. Όταν το πρωί ξύπνησε βαλαντωμένος, με το αίσθημα της απελπισίας πια έντονο στην ψυχή του, αποφάσισε να πραγματοποιήσει το σκοπό του. Έτσι, πήγε στο ποτάμι και, αφού άφησε τα ρούχα του και το ντουφέκι του στη ρίζα ενός δέντρου, με πολλές προφυλάξεις μπήκε στο νερό, Κολυμπούσε

για κάποια ώρα απολαμβάνοντας το μπάνιο σαν παιδί, ώσπου ξαφνικά είδε το κεφάλι κάποιου άλλου που κολυμπούσε κι εκείνος. Και ο άλλος τον αντιλήφθηκε και για κάποια στιγμή κοιτάζονταν αμίλητοι, χωρίς να μπορούν να καταλάβουν αν ήταν φίλοι ή εχθροί. Ένα φτέρνισμα, μια βρισιά και αποκαλύφθηκε η εχθρότητα. Όταν είδε τον άλλο να βγαίνει κολυμπώντας βιαστικά, κολύμπησε γρήγορα προς την όχθη, πήρε το ντουφέκι του, τον σημάδεψε, αλλά τελικά δεν πυροβόλησε. Σκέφτηκε πως ήταν απλώς δυο άνθρωποι που το ποτάμι τους ένωνε, και με τη σκέψη αυτή έπεσε νεκρός από τη σφαίρα του άλλου.

Ενότητες - πλαγιότιτλοι

1η ενότητα: «Η διαταγή ήτανε ξεκάθαρη... Αλλά η διαταγή της Μεραρχίας...».

Πλαγιότιτλος: η κατάσταση στα δυο αντίπαλα στρατόπεδα.

2η ενότητα: «Στο διάολο η διαταγή... δεν είχε ακόμα φέξει».

Πλαγιότιτλος: η απόφαση του στρατιώτη να παραβεί τη διαταγή της μεραρχίας.

3η ενότητα: «Φτάνοντας στην όχθη... έπεσε με το πρόσωπο στο χώμα».

Πλαγιότιτλος: η διάψευση των ελπίδων.

4.Στη συνέχεια θεωρούμε τελείως απαραίτητο να δοθούν στοιχεία της αφηγηματολογίας, διότι το διήγημα διδάσκεται σε μάθημα Γενικής Παιδείας και οι μαθητές είναι όλων των κατευθύνσεων.

Τεχνικές της αφήγησης

Α. Ποιος αφηγείται - Οπτική γωνία αφήγησης

α) **Ο αφηγητής** είναι εξωδιηγητικός – ετεροδιηγητικός, δε συμμετέχει στην ιστορία· δεν είναι στρατιώτης ούτε του ενός ούτε του άλλου στρατοπέδου και παρατηρεί από απόσταση τα διαδραματιζόμενα και τα αφηγείται σε γ΄ πρόσωπο.

β) **Η οπτική της αφήγησης**: επειδή ο αφηγητής μοιάζει να παρακολουθεί τα περιστατικά από τη μια πλευρά της όχθης, ξέρει τι διαδραματίζεται εκεί, πράγμα που σημαίνει ότι η εστίαση είναι μηδενική και ο αφηγητής παντογνώστης-θεός. Ξέρει τα πάντα, ακόμη και τις μύχιες σκέψεις του ήρωα στρατιώτη, αλλά δεν ξέρει τι συμβαίνει στην απέναντι όχθη, στους Άλλους, συνεπώς η εστίαση στην περίπτωση αυτή είναι εξωτερική και ο αφηγητής γνωρίζει λιγότερα από ό,τι οι ήρωές του.

Ο χρόνος στο διήγημα

Στο διήγημα βλέπουμε το χρόνο σε τρία επίπεδα.

1) Ιστορικός χρόνος: Αναφέρεται σε έναν πόλεμο που δεν ορίζεται το πότε έγινε, αλλά μόνο το πόσο διήρκεσε, δυόμισι χρόνια. Κάποιος μπορεί να σκεφτεί ότι αναφέρεται στον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο ή στο δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο ή στον Εμφύλιο πόλεμο στη χώρα μας ή και σε οποιονδήποτε άλλο πόλεμο, εθνικό ή εμφύλιο.

2) Αφηγηματικός χρόνος (= χρόνος δράσης του ήρωα): Ένα πρωινό όλο και όλο!

3) Σκηνικός χρόνος (και μέρος βέβαια του ιστορικού χρόνου): οι τρεις βδομάδες που οι δύο στρατοί βρίσκονται στρατοπεδευμένοι στο ποτάμι.

Στο διήγημά μας η αφήγηση δεν ακολουθεί μια ευθύγραμμη εξελικτική πορεία. Εδώ ισχύει ο αφηγηματικός τρόπος του «in medias res», δηλ. η αφήγηση αρχίζει κάπου στο μέσο της ιστορίας, από το σημείο εκείνο που ο συγγραφέας το θεωρεί σπουδαιότερο. Στο διήγημά μας είναι η «διαταγή».

Ως προς την εποχή: τα συμβάντα τοποθετούνται στην Άνοιξη.

Β. Τι αφηγείται

α) **Αφηγηματικοί τρόποι**

Στο κείμενο χρησιμοποιούνται οι παρακάτω αφηγηματικοί τρόποι: **1. Διήγηση ή αφήγηση** (προσδιορίζει τον τόπο, το χρόνο και τα πρόσωπα), **2. Περιγραφή** (αναπαριστά το σκηνικό), **3. Εσωτερικός μονόλογος** (εκφράζει ο ήρωας τις βαθύτερες σκέψεις του) και **4. Σχόλια** (ο συγγραφέας ερμηνεύει τις πράξεις του πρωταγωνιστή.

Γ. Πώς αφηγείται

α) **Γλώσσα**

Η γλώσσα είναι απλή και καθημερινή με διατύπωση πυκνή και άμεση χωρίς ιδιαίτερα καλολογικά στοιχεία. Ο λόγος είναι μικροπερίοδος και σύντομος.

β) **Ύφος**

Η κινηματογραφική τεχνική που εφαρμόζει ο συγγραφέας οδηγεί σε έναν ύφος πυκνό και λιτό.

γ) **Εκφραστικά μέσα**

Εικόνες: Με παραστατικές εικόνες (οπτικές, ακουστικές), όπως το τοπίο με τα αντίπαλα στρατόπεδα και το ποτάμι, το όνειρο του στρατιώτη, ο στρατιώτης που πλησιάζει με προφυλάξεις στο ποτάμι, οι δύο στρατιώτες που κολυμπούν στο ποτάμι, η σκηνή του θανάτου του «καλού» στρατιώτη, ο συγγραφέας προβάλλει τις ιδέες.

Παρομοιώσεις: «σα να τον βάσταγε ένα αόρατο χέρι», «σα να πέρασε ένα χέρι»,

Μεταφορές: «είχαν αράξει», «μεγάλος πειρασμός το ποτάμι», «να του φυτέψει μια σφαίρα στο κεφάλι».

Προσωποποιήσεις: «το ποτάμι κυλούσε τα νερά του», «τους είχε φάει η βρόμα», «το ποτάμι μεταμορφώθηκε σε γυναίκα», «πουλιά τον χαιρετούσανε».

5.**Έπεται η ερμηνεία.**

Χωρίζουμε τους μαθητές σε 4 ομάδες των 6 ατόμων και τους καλούμε να εντοπίσουν λέξεις-φράσεις κλειδιά. Με λίγη καθοδήγηση το πιο πιθανό είναι να καταλήξουν στα εξής:

Διαταγή- Ποτάμι- Όνειρο- Παραβίασητηςδιαταγής

Ακολούθως ζητώ να μελετήσει κάθε ομάδα ξεχωριστά τα εδάφια που αφορούν τη λέξη-κλειδί που της ανατέθηκε και να καταλήξει σε ερωτήσεις-απαντήσεις που θεωρεί ότι «ξεκλειδώνουν» το κείμενο.

Για τη «Διαταγή» αλλά και την $1^{η}$ ενότητα οι ερωτήσεις που ενδεχομένως θα προκύψουνείναι:

α) Ποια ήταν η διαταγή της Μεραρχίας και από ποια αιτία υπαγορεύτηκε;

β) Ποια στοιχεία (στη διατύπωση και στο περιεχόμενό της) δείχνουν τη σοβαρότητα της διαταγής αυτής;

γ) Γιατί επιλέγεται η άνοιξη ως εποχή που διαδραματίζονται τα γεγονότα;

δ) Τι ρόλο παίζει ο χρόνος των τρεισήμισι εβδομάδων που μεσολαβούν από τη στιγμή της προσωρινής παύσης του πολέμου;

ε) Ποιος ο ρόλος του εσωτερικού μονόλογου του ήρωα «- Στο διάολο η διαταγή της Μεραρχίας!»;

Για το «Ποτάμι»:

α) Πώς δικαιολογείται το σχόλιο του αφηγητή «Ήτανε ωστόσο μεγάλος πειρασμός το ποτάμι»;

β) Ποιος είναι ο ρόλος του φυσικού περιβάλλοντος στο διήγημα αυτό;

γ) Ποια συναισθήματα δημιουργεί στο φαντάρο η επαφή με το ποτάμι; Σε ποια φράση συνοψίζονται;

δ) Πόσες και ποιες μεταμορφώσεις του στρατιώτη συντελούνται στο ποτάμι;

ε) Τι συμβολίζει το ποτάμι στο κείμενο αυτό;

Για το «Όνειρο»:

α) Πώς θα ερμηνεύατε το όνειρο του φαντάρου;

β) Πιστεύετε ότι λειτουργεί και σαν πειρασμός και πόσο συμβάλλει σ' αυτό η γυναίκα;

Για την «Παραβίαση της διαταγής»:

α) Ο συγγραφέας δίνει έμφαση στο διάστημα των τριών εβδομάδων πολεμικής απραξίας. Θεωρείτε ότι παίζει ρόλο στην απόφαση του φαντάρου να παραβεί τη διαταγή και πώς γίνεται αυτό;

β) Η παραβίαση της διαταγής από το φαντάρο είναι κατάφαση προς τη ζωή ή το θάνατο;

Σε όλα τα ερωτήματα απαντούν οι μαθητές κάθε ομάδας μετά από συνεννόηση μεταξύ τους. Επεμβαίνω και καθοδηγώ μόνο αν χρειαστεί.

6.**Συμβολισμοί**

α) **Ο ανώνυμος στρατιώτης** συμβολίζει όλους τους στρατιώτες ή καλύτερα όλους τους ανθρώπους με κοινό όραμα και κοινές ελπίδες, όλους αυτούς που έχουν στο κέντρο του ενδιαφέροντός τους τον άνθρωπο και προσβλέπουν στην ειρηνική συνύπαρξη μέσω της συναδέλφωσης.

β) **Το φυσικό περιβάλλον,** και ειδικά αφενός το δάσος και αφετέρου το ποτάμι που χωρίζει τους δύο στρατούς, συμβολίζουν το αντιπολεμικό πνεύμα του Σαμαράκη.

γ) **Η διαταγή** συμβολίζει τις στερήσεις που βιώνουν, παρά τη θέλησή τους, οι στρατιώτες-άνθρωποι όσο διαρκεί ένας πόλεμος.

7. Συμπεράσματα

- Ο άνθρωπος δεν ενεργεί με βάση τα θέλω και τα πρέπει του, αλλά οι ανώτεροι και οι διαταγές ορίζουν τα βήματά του. Παύει να είναι το Υποκείμενο που ενεργεί και μεταπίπτει σε Αντικείμενο.

- Οι τρεις εβδομάδες παύσης των εχθροπραξιών αφενός είναι ένα ευεργετικό χρονικό διάστημα, στη διάρκεια του οποίου ο στρατιώτης έχει το περιθώριο να σκεφθεί και να ξαναγίνει ΑΝΘΡΩΠΟΣ. Έχοντας την ευχέρεια χρόνου και απαλλαγμένος από την καθημερινότητα του πολέμου, όπου κυριαρχεί το «Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΟΥ Η ΖΩΗ ΜΟΥ», ξαναβαφτίζεται ΑΝΘΡΩΠΟΣ. Ταυτοχρόνως όμως, επειδή δεν μπορεί να ενεργήσει ως άνθρωπος, βιώνει ένα μαρτύριο και σωματικό και ψυχικό.

- Ενώ το δάσος και το ποτάμι έπρεπε να λειτουργούν σαν πηγή ζωής, ηρεμίας και ευτυχίας, στο διήγημα μετατρέπεται σε χώρο κινδύνου, ανασφάλειας και θανάτου!

- Το μίσος κυριαρχεί και διαποτίζει το είναι των ανθρώπων εμποδίζοντας τη συναδέλφωση των λαών και κατ' επέκταση την ειρηνική συμβίωση.

- Ο πόλεμος κάνει τον άνθρωπο απάνθρωπο καταργώντας αξίες ανθρωπιστικές, ενισχύοντας το ένστικτο της επιβίωσης που οδηγεί στην επιθετικότητα και αδρανοποιώντας το συναίσθημα και τη λογική. Οι έννοιες ζωή και σεβασμός του συνανθρώπου καταβαραθρώνονται.

- Εθνικοί, θρησκευτικοί, πολιτισμικοί, οικονομικοί και κοινωνικοί λόγοι χωρίζουν τους ανθρώπους οδηγώντας τους σε ρήξεις.

Εικόνα 1. Αντώνης Σαμαράκης

Εικόνα 2. Το εξώφυλλο των διηγημάτων με τίτλο «Ζητείται ελπίς»

Βιβλιογραφία

«Σε β΄ πρόσωπο. Μια συνομιλία του Αντώνη Σαμαράκη με τον Αντώνη Φωστιέρη και τον Θανάση Νιάρχο», Η λέξη109, 5-6/1992, σ.397-401.

Jahiel Edwin, «Ο κινηματογραφικός κόσμος του Αντώνη Σαμαράκη», Η λέξη 109, 5-6/1992, σ.322-325.

Αντώνη Σαμαράκη, ΖΕΙΤΕΙΤΑΙ ΕΛΠΙΣ, Διηγήματα, 22η έκδοσις, Εκδόσεις Ελευθερουδάκη, σσ. 21 - 25

Αντώνης Σαμαράκης - 1919- Αθήνα, Ελευθερουδάκης, 1998.

Γιώργος Παγανός, *Η Νεοελληνική Πεζογραφία – Θεωρία και πράξη*, α΄ τόμος, εκδ. «Κώδικας», Θεσσαλονίκη 1999, σσ. 40-46.

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Α΄ Τεύχος, Α΄ Τάξη Γενικού Λυκείου, Βιβλίο καθηγητή, ΟΕΔΒ, Αθήνα

Απόστολος Σαχίνης, «Αντώνης Σαμαράκης»: Ιδ ., Νέοι Πεζογράφοι: Είκοσι Χρόνια Νεοελληνικής Πεζογραφίας, 1945-1965, Αθ.: Βιβλ. της «Εστίας», 1965, σσ. 193-204: 193-196, 203-204

Αφιερώματαπεριοδικών

Βαρίκας Βάσος, «Σύγχρονες μαρτυρίες. Αντώνη Σαμαράκη: Αρνούμαι (Διηγήματα)», Συγγραφείς και κείμενα Α΄ 1961-1965, σ.54-56. Αθήνα, Ερμής, 1975 (πρώτη Δημοσίευση στην εφημερίδα Το Βήμα, 3/12/1961).

Βολιώτης Ν.Α., Προσεγγίσεις στο Ζητείται ελπίς του Αντώνη Σαμαράκη. Λονδίνο, 1994.

Βουρνάς Τάσος, «Αντώνη Σαμαράκη, Ζητείται ελπίς», Επιθεώρηση Τέχνης, 25/3/1955, σ.231-232.

Δανασσής-Αφεντάκης Αντώνιος, Η εξέλιξη της παιδαγωγικής και διδακτικής σκέψης, Αθήνα 1993.

Δασκαλόπουλος Δημήτρης, «Αντώνης Σαμαράκης», Η μεταπολεμική πεζογραφία Από τον πόλεμο του ’40 ως τη Δικτατορία του ’67 Ζ΄, σ.54-99. Αθήνα, Σοκόλης, 1988.

Δημούλης Σ.Δ., Κώστας Καρυωτάκης και Αντώνης Σαμαράκης. Αθήνα, έκδοση της Νέας Σκέψης, 1975.

Ελί-τροχος 1 (Πάτρα), Ιανουάριος – Μάρτιος 1994, σ.17-49. Ελί-τροχος 17-18 (Πάτρα), Χειμώνας – Άνοιξη 1999.

Ζήρας Αλεξ., «Σαμαράκης Αντώνης», Παγκόσμιο Βιογραφικό Λεξικό9α. Αθήνα, ΕκΔοτική Αθηνών, 1988.

Καλογήρου Τζίνα, Τέρψεις και ημέρες Ανάγνωσης,Αθήνα 1999.

Καμπανέλλης Ιάκωβος, «Ο άνθρωπος κάνει τον συγγραφέα και το έργο», Η λέξη109, 5-6/1992, σ.320-321.

Καραντώνης Αντρέας, 24 σύγχρονοι πεζογράφοι, Αθήνα, Νικόδημος, 1978.

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, Α΄ Τεύχος, Α΄ Τάξη Γενικού Λυκείου, Βιβλίο καθηγητή, ΟΕΔΒ, Αθήνα

Κοτζιάς Αλεξ., Μεταπολεμικοί πεζογράφοι. Κριτικά κείμενα, σ.136-139 και 139-142. Αθήνα, Κέδρος, 1982.

Κουβαράς Γιάννης, «Η κόντρα», Διαβάζω 319, 29/9/1993, σ.15-16.

Κούρτοβικ Δημοσθένης, «Αντώνης Σαμαράκης», Έλληνες μεταπολεμικοί συγγραφείς· Ένας κριτικός οδηγός, σ.204-205. Αθήνα, Πατάκης, 1995.

Μαλαφάντης Κωνσταντίνος,Γλωσσοπαιδαγωγικές απόψεις στο έργο του Κ. Παλαμά, Πανεπιστήμιο Πατρών 1999.

Μαστροδημήτρης Π.Δ., Αντώνης Σαμαράκης· Η ανθρωπιστική Διάσταση του έργου του. Αθήνα, 1994.

Μερακλής Μ.Γ., «Άτομα και καθεστώτα», Εποχές 47, 3/1967, σ.267-270.

Μηλιώνης Χριστόφορος, «Αντώνης Σαμαράκης, Το ποτάμι», Με το νήμα της Αριάδνης Μεταπολεμική πεζογραφία, Ερμηνεία κειμένων, σ.103-113. Αθήνα, Σοκόλης, 1991.

Πάτσιου Β., Η Διάπλασις των παίδων 1879-1992, το πρότυπο και η συγκρότησή του. Δεύτερη Έ κδοση Εκδόσεις Καστανιώτης, Αθήνα 1995.

Νεραντζής Ιωάν., «Διδακτική προσέγγιση του διηγήματος του Αντώνη Σαμαράκη, «ΤΟ ΠΟΤΑΜΙ», περιοδ. ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ, τχ. 35, Ιούλ..-Αυγ. 1987, σ. 93-103.

Νεραντζής Ιωάννης, «Διδακτική του διηγήματος του Αντώνη Σαμαράκη "Το ποτάμι" », στο ΚΕΙΜΕΝΑ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ-ΛΥΚΕΙΟΥ: ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΗ, τόμος 4ος: Ποίηση, (ΥΠΕΠΘ, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 1999), σσ. 119-126.

Παγανός Γιώργος, *Η Νεοελληνική Πεζογραφία – Θεωρία και πράξη*, α΄ τόμος, εκδ. «Κώδικας», Θεσσαλονίκη 1999

Παγκράτης Περικλής, «Η πράξη ως "χειρονομία" στην πεζογραφία του Αντώνη Σαμαράκη», Η λέξη109, 5-6/1992, σ.326-331.

Παπά Μόνικα.,Ο T.S.Eliot:Η Λογοτεχινική κριτική και η Διδασκαλία των Λογοτεχνικών Κειμένων: Γράμμα: Αθήνα 2009.

Παπανούτσος Ε., «Ένας διηγηματογράφος», Το Βήμα, 30/9/1954.

Παππάς Κώστας, Ο συγγραφέας Αντώνης Σαμαράκης και το έργο του. Αθήνα, Σμίλη, 1988.

Ραυτόπουλος Δημήτρης, «Αντώνη Σαμαράκη: Σήμα κινδύνου», Επιθεώρηση Τέχνης Ι΄, ετ.Ε΄, 11-12/1959, αρ.59-60.

Σαχίνης Απόστολος, Μεσοπολεμικοί και μεταπολεμικοί πεζογράφοι, σ.121-126. Θεσσαλονίκη, Κωνσταντινίδης, 1979.

Σαχίνης Απόστολος, Νέοι πεζογράφοι, Είκοσι χρόνια νεοελληνικής πεζογραφίας: 1945-1965, σ.193-204. Αθήνα, Εστία, 1965.

Τρουπάκη Μαρία - Γαλάντης Γιώργος, «Σαμαράκης Αντώνης: Ο συγγραφέας οφείλει να είναι η φωνή αυτών που Δεν έχουν φωνή», Διαβάζω 93, 2/5/1984, σ.64-72 (συνέντευξη).

Χρυσογέλου Κατσή Άννα, «Αντώνης Σαμαράκης, Πεζογράφος της κοινωνικής συνείδησης», Παρουσία Β΄ (περιοδικό του Ε.Δ.Π. της Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών), 1984, σ.53-70.

Genette, G., Σχήματα ΙΙΙ, Ο λόγος της αφήγησης, Δοκίμιο μεθοδολογίας και άλλα κείμενα, Μετάφραση Μπ. Λυκούδης, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκης, 2007